

פרק ט"ו

החיסכון האישי

ההכנסות הפרטיות הפנויות¹ בשנת 1957 היו כ-2,435 מיליון ל"י, והצריכה הפרטית נאמדת בסך 2,213 מיליון ל"י. ההפרש הוא חיסכון פרטי בסך 222 מיליון ל"י² (לעומת 175 מיליון ל"י ב-1956), סכום המהווה 9.1 אחוזים מההכנסה הפרטית הפנויה ב-1957 ו-33.4 אחוזים מערך ההשקעות הנקיות בשנה הנסקרת.

חשיבותו המועטת של החיסכון הפרטי כמקור למימון השקעות, היא תוצאה מכך שעיקר ההשקעות מומן על-ידי יבוא הון ציבורי, ואילו האחוז הנמוך של החיסכון בהכנסה הפרטית הפנויה מבטא את הנטייה הגבוהה לצרוך.

נתונים אלה מייצגים את החיסכון של הסקטור הפרטי במשמעות הרחבה של המילה, דהיינו את החיסכון של המשק כולו פרט לסקטור הציבורי הכולל את הממשלה, הרשויות המקומיות והמוסדות הלאומיים. הגדרה זו מקיפה את משקי הבית, את העסקים הלא-מאוגדים (עסקי יחידים ושותפויות) ואת החברות והאגודות השיתופיות. החיסכון הפרטי במשמעות הצרה של המילה (החיסכון האישי) הוא אותו חלק מהכנסותיהם השוטפות של המפרנסים והנתמכים על-ידם שאינו מוצא לצריכה, סכום השווה לתוספת הרכוש שנצטברה בידיהם במשך השנה.

הנתונים בפרק זה מתייחסים לחיסכון האישי בלבד, ובעיקר לאותם החסכונות שהופקדו בידי מוסדות החיסכון.

1. עידוד החיסכון

חשיבותו של החיסכון היא בכך, שהוא מאפשר השקעות במשק ובפיתוחו כיוון שכתוצאה מהימנעות מצריכה מתפנים מקורות לשם השקעה.

בזמן של לחץ אינפלציוני נודעת לחיסכון חשיבות מיוחדת בכך, שהוא מצמצם את גידול הביקוש למוצרי צריכה ומאית את עליית המחירים. הגדלת החיסכון לפי חוזה³ מביאה גם לירידת הנוזלות של הציבור, ולכך יש השפעה על הביקוש בעתיד.

¹ ההכנסה הלאומית בניכוי המסים הישירים ובתוספת ההעברות השוטפות (נטו) מהסקטור הציבורי לסקטור הפרטי וההעברות האישיות מחוץ לארץ.

² ראה פרק ב', המקורות, התוצר וההכנסה הלאומית. בחשבונות הלאומיים המובאים בפרק הנ"ל מתקבל החיסכון כיתרה (residual) קטנה יחסית בין שני אומדנים בסכומים גדולים (ההכנסות הפנויות והצריכה), כך שכל טעות באחד האומדנים עלולה לגרור אחריה טעות רבת-משמעות באומדן החיסכון.

³ Contractual saving

בשנת 1957 נקטה הממשלה באמצעים שונים כדי לעודד את החיסכון ולכוון את כספיו להשקעות. היא ספגה כספי חיסכון מהציבור באמצעות ניירות ערך חדשים שהיא עצמה הוציאה,¹ ועודדה את החיסכון שבאמצעות מוסדות החיסכון, אשר נצטוו להשקיע את מרבית הכספים המצטברים אצלם בניירות ערך ממשלתיים ובהלוואות פיתוח. כדי להבטיח את יציבות ערכם של החסכונות המשיכה הממשלה להצמיד חלק ניכר של החסכונות לשער הדולר או למדד המחירים לצרכן. כמו-כן, כתוצאה מהסדרים חדשים שנכנסו לתוקפם, נוסדו במשך השנה קופות תגמולים לעצמאים, והונהג חיסכון באמצעות ביטוח חיים צמוד-ערך.

סימני ההיכר העיקריים של מדיניות החיסכון הרשמית בשנת 1957 היו: (א) הענקת הקלות מס הכנסה לחוסכים; (ב) הצמדת חלק מהחסכונות לשער החליפין של הדולר או למדד המחירים לצרכן; (ג) מתן הוראות בדבר השקעת כספי החיסכון של המוסדות המנהלים כספים אלה; (ד) מתן ריבית מודרגת לחסכונות. באופן שהריבית השנתית הממוצעת גדלה ככל שתקופת החיסכון ארוכה יותר.

2. צורות החיסכון האישיות

הנתונים הסטטיסטיים לאומדן החיסכון בארץ לוקים עדיין בחסר. בייחוד חסרים נתונים מהימנים על חלוקת החיסכון בין החסכונות של משקי הבית ובין חסכונות עסקיים (רווחים שלא חולקו). כמו-כן חסרים נתונים על החיסכון המשמש באופן ישיר למימון רכישת נכסי ייצור. לפי שעה מתייחסים עיקר הנתונים העומדים לרשותנו, לחיסכון באמצעות מוסדות פיננסיים, ואם כי נתונים אלה הם חלקיים בלבד, הרי יש בהם כדי לתת מושג על סדר הגודל של החיסכון שבאמצעות המוסדות המיועדים לכך; קופות התגמולים לסוגיהן, הבנקים, האגודות השיתופיות לאשראי, חברות הביטוח וכו'.

בהעדר נתונים סטטיסטיים על החיסכון האישיות השלילי, כלומר תוספת ההתחייבויות, שהצרכנים קיבלו על עצמם במשך השנה, כלפי שאר המשק (למשל: האשראי הצרכני, שניתן על-ידי ספקים, והאשראי הבנקאי לפרטים שלא למטרות עסקיות), יוגבל הדיון לסעיפים בהם יש חיסכון חיובי.² ברור שאין בנתונים אלה כדי לקבוע את היקף החיסכון האישיות נטו. האומדנים המובאים בלוח ט"ו-1 לגבי אחדות מהצורות הידועות של החיסכון האישיות ב-1957 מייצגים בעיקר שינוי ביתרות המצטברות אצל מוסדות החיסכון השונים.

3. החיסכון באמצעות המוסדות הבנקאיים

הסטטיסטיקה הבנקאית בארץ אינה מבחינה בין חשבונות אישיים מחד, לבין חשבונותיהם של עסקים מאידך, לכן, כשמדובר בחיסכון אישי, יש להגביל את הדיון לסוגי חשבונות, אשר ניתן להניח שהם מייצגים בעיקר חשבונות אישיים. אם כי ייתכן שאף בהם יש חלק שאינו מהווה

¹ ראה פרק ט"ז, שוק ניירות הערך.

² מפריטי חיסכון בודדים (כגון: החיסכון בקופות התגמולים ובחברות הביטוח) הופחת הגידול ביתרת ההלחאות שניתנו על-ידי מוסדות לפרטים.

אומדני החיסכון האישי לפי מוסד החיסכון, 1957

העלייה מ-1956 ל-1957 (מיליוני ל"י)	המוסד
	המוסדות הבנקאיים:
8.2	פקדונות מטבע חוץ * וניירות ערך זרים
	פקדונות לזמנים קצובים
3.3	במטבע חוץ
4.9	במטבע ישראלי
15.1	תוכניות חיסכון
4.5	פירעון קרן לבנקים למשכנתאות על-ידי רוכשי דירות
1.0	בנק הדואר
	קופות התגמולים
33.5	קופות תגמולים של שכירים וקרנות הביטוח (נטו)
0.7	קופות תגמולים לעצמאים
2.6	חברות ביטוח חיים
	תוכניות חיסכון
17.6	חיסכון לבניין
0.9	תוכניות חיסכון אחרות
	רכישת ניירות ערך חדשים על-ידי פרטים (נטו)
17.9	(כולל הטבה למעבירי מטבע חוץ)

* "סמ"ז העברה".

חיסכון אישי. חשבונות אישיים אלה, הם: פקדונות לזמן קצוב, יתרות בתוכניות החיסכון המתנהלות על-ידי המוסדות הבנקאיים וחשבונות אישיים במטבע חוץ. מן הראוי להוסיף הסתייגויות אחדות בדבר המהות של יתרות אלה כחיסכון: א. לא כל הגידול ביתרות אלו מייצג חיסכון שוטף, כי הגידול יכול לנבוע גם משינוי צורה של חסכונות קודמים. בדיקת ההרכב של חשבונות החיסכון במוסדות בנקאיים, למשל, שנערכה בשנת 1957, העלתה שחשבונות אלה נוצרו בחלקם מהפקדות חד-פעמיות העולות על 500 ל"י כל אחת. עובדה זו מחזקת את ההשערה, שהגידול בפקדונות לזמן קצוב ובתוכניות החיסכון נובע בחלקו, מסכומים שהיו מוחזקים בעבר, בחשבונות עובר-ישוב, ושהועברו בגלל הריבית הגבוהה יותר, לחשבונות ארוכי מועד. גידול מסוג זה אינו גידול נטו בחיסכון, אלא רק הגדלת מידת קשירותו של החיסכון, כתוצאה מהקושי בהוצאתו מהמוסד המנהל את הפיקדון. תופעה דומה קיימת גם בתוכניות החיסכון לבנייה. ב. חלק מהיתרות בחשבונות ארוכי מועד, בייחוד הפקדונות במטבע חוץ, לא בא מחיסכון במובן

המקובל, דהיינו, ויתור על צריכה מהכנסה שוטפת, אלא מתקבולי הון — העברות חד פעמיות מחוץ לארץ; אולם מאחר שהן מהוות תוספת רכוש, נכלל הגידול ביתרות אלו באומדן החיסכון לשנה הנסקרת.

(א) פקדונות במטבע זר ("פמ"ז העברה" או "תמ"מ")

פקדונות אלה נובעים מהעברות אישיות מסוימות מחוץ לארץ.¹ מקבלי העברות אלה רשאים להפקיד בבנקים 20 אחוז מהסכומים המתקבלים על-ידם ולהשתמש בפקדונות אלה למימון הוצאות מסוימות במטבע חוץ, בלי רשות מיוחדת מהמפקח על מטבע חוץ. בשנת 1957 נתקבלו מפיצויים אישיים מגרמניה בלבד העברות בסך 79.3 מיליון ל"י על-ידי פרטים; בעקבות העברות אלה גדלו היתרות בחשבונות "פמ"ז העברה" בסך 7.79 מיליון ל"י, מ-1.26 מיליון ל"י ל-9.50 מיליון ל"י. בסכומים אלה לא נכללו ניירות הערך הזרים שנקנו על-ידי תושבי הארץ במשך השנה; קניות אלה הסתכמו בסך של 450 אלף ל"י בערך.

(ב) פקדונות לזמן קצוב במטבע ישראלי

הפקדונות לזמן קצוב במטבע ישראלי גדלו ב-1957 בסך 8.9 מיליון ל"י, מ-62.8 מיליון ל"י ל-71.7 מיליון ל"י. כמחצית מגידול זה נוקפת לחשבון קופות התגמולים, כך שהגידול ביתרות אלה על חשבון חיסכון אישי נאמד ב-4.9 מיליון ל"י בערך. יש להתייחס להערכה זו בזהירות, מאחר שלא ידוע איזה חלק מהיתרה אינו מייצג חשבונות אישיים.

(ג) פקדונות לזמן קצוב במטבע חוץ (חשבונות "פז"ק)

פקדונות אלה נובעים גם הם, בדומה לפקדונות הנזכרים בסעיף (א) לעיל, מהעברות אישיות מחוץ לארץ, אך הם נבדלים מהאחרונים בכך שאינם עומדים לרשות בעליהם למימון פעולות במטבע חוץ אלא אם ניתן לכך רישיון מאת המפקח על מטבע חוץ. למעשה מהווים חשבונות הפז"ק מעין פקדונות צמודי-ערך לתקופה של שלושה חודשים לפחות. הריבית המשולמת עליהם מודרגת לפי תקופת החזקתם ועולה מ-3 אחוזים לשנה בשלושת החודשים הראשונים ל-6 אחוזים לשנה כעבור 12 חודשים. הגידול ביתרות הכוללות של הפקדונות האלה בשנת 1957 היה 3.3 מיליון ל"י — מ-2.3 מיליון ל"י ל-5.6 מיליון ל"י.

(ד) תוכניות החיסכון המאושרות

בשנת 1957 גדלו היתרות, במסגרת תוכניות החיסכון של הבנקים, שאושרו על-פי החוק לעידוד החיסכון, מ-11.4 מיליון ל"י ל-26.5 מיליון ל"י. המשותף לרוב התוכניות האלה הוא, שההכנסה מהריבית הנובעת מפקדונות המופקדים לתקופה של שלוש שנים ויותר פטורה ממס הכנסה; הריבית מודרגת לפי תקופת החיסכון; והמוסדות המנהלים תוכניות אלה חייבים להשקיע

¹ כגון: פיצויים אישיים, ירושות, העברת רכוש וכו'.

60 אחוז מהיתרות המצטברות בניירות ערך מסוימים, לפי הוראות הממשלה, ו-25 אחוזים נוספים בהלוואות למטרות פיתוח. פקדונות אלה, בדרך כלל, אינם צמודי-ערך.

(ה) פירעון קרן לבנקים למשכנתאות

בשנת 1957 גבו הבנקים למשכנתאות מרוכשי דירות אשר השתמשו באשראי אפתיקאי, כ-4.5 מיליון ל"י, על חשבון קרן בלבד. הקטנת חובות אלה מצד פרטים לבנקים, מהווה גם היא חיסכון אישי. עם זה ראוי לציין שיתרות האשראי לרוכשי דירות גדלו ב-1957 ב-7.9 מיליון ל"י, מ-67.7 מיליון ל"י ל-75.6 מיליון ל"י.

4. בנק הדואר

מספר פקדונות החיסכון בבנק הדואר גדל ב-14 אלף בקירוב ב-1957 והגיע ל-44 אלף בסוף השנה. הצבירה השנתית נטו ב-1957 היתה בסך 974 אלף ל"י. יתרת הפקדונות בסוף השנה היתה 2.8 מיליון ל"י. בסכום זה נכלל סך 24 אלף ל"י כנגד תעודות חיסכון (על-שם) שהוצאו בשנה הנסקרת. תעודות אלה נפדות, בצירוף ריבית, עם מסירתן על-ידי מחזיקיהן בתום 5 שנים מיום הוצאתן או לפני מועד זה, בהודעה של חודש מראש. הריבית המשולמת עליהן היא מודרגת בהתאם לתקופת החיסכון ונעה בין 3 אחוזים לשנה בשלוש השנים הראשונות לבין 6 אחוזים לשנה, בממוצע, בתום חמש שנים.

5. קופות התגמולים וקרנות הביטוח

החיסכון באמצעות קופות התגמולים וקרנות הביטוח¹ תופס, מבחינה כמותית, את המקום הראשון בצורות החיסכון האישי הנפוצות בארץ. כתנאים של יציבות או גידול בתעסוקה, הרי לפי עצם מהותו (הפרשה קבועה על-ידי עובדים ומעבידים של אחוז מסוים מהמשכורות), הוא מהיציבים בין סוגי החיסכון. חשיבותן של קופות התגמולים בשוק ההון בישראל הולכת וגדלה², ומשום כך קבעה הממשלה ב-1957, הוראות³ בדבר השקעת כספי הקופות הנהנות מהקלות במס. כמו-כן נעשו הנסיונות הראשונים בהרחבת שיטת חיסכון זו גם למפרנסים עצמאיים, ונוסדו קופות תגמולים לעצמאיים.

(א) הגידול בנכסי הקופות ומימדי החיסכון בהן ב-1957

לפי האומדן, הגיעו נכסי הקופות בסוף השנה ל-225 מיליון ל"י. לאחר גידול של 49.4

¹ המבנה ואופן פעולתם של מוסדות אלה מתואר בדין וחשבון של בנק ישראל לשנת 1956, עמ' 309. לשם הקיצור יקוף הביטוי "קופות תגמולים" בהמשך הטקסט גם את קרנות הביטוח, אלא אם יצוין אחרת.

² ראה פרק ס"ו, שוק ניירות הערך.

³ תקנות מס הכנסה (כללים לאישור קרנות תגמולים, פנסיה ופיצויים) תשי"ז — 1957.

מיליון ל"י בערך, שהם 28 אחוזים, מסוף 1956. הגידול בשנת 1956 לעומת 1955 היה של 48.8 מיליון ל"י בקירוב — 38 אחוזים¹.

החיסכון האישי הנקי² שנצטבר בקופות ב-1957 נאמד ב-33.5 מיליון ל"י. כפי שמסתבר מלוח ט"ו-2 נופל סכום זה במקצת מהסכום המקביל ב-1956, מסיבות המוסברות בהמשך הדברים.

(ב) הרכב הנכסים של הקופות

בין סעיפי הזכות במאזני הקופות (ראה לוח ט"ו-2) נראה שגדלו במיוחד ההשקעות בניירות ערך וההשקעות באמצעות "גמול" — חברת ההשקעות של קופות התגמולים. שני הסעיפים יחד גדלו בסך 27 מיליון ל"י בערך, והסתכמו לסך 88 מיליון ל"י בסוף 1957, לעומת 61.5 מיליון ל"י בסוף 1956. חלקם בין כל נכסי הקופות עלה מ-35 ל-40 אחוז בקירוב.

יתרת ההלוואות לחברים גדלה ב-9 מיליון ל"י בקירוב — מ-27 מיליון ל"י בסוף 1956 ל-36 מיליון בערך בסוף השנה הנסקרת. גידול ההלוואות היווה כ-18 אחוזים מסך הצבירה הגולמית ב-1957 לעומת 6 אחוזים ב-1956. לפי האומדן גדלה יתרת ההלוואות לחברים בקופות. התגמולים בשיעור גדול יותר מאשר בקרנות הביטוח. בעוד שגידול ההלוואות בקרנות הביטוח היה כ-6 אחוזים מסך הצבירה הגולמית השנתית, הרי אצל הקופות עלה השיעור על 40 אחוז. לעומת 16 אחוזים ב-1956.

ההבדל העיקרי בין קופות התגמולים לקרנות הפנסיה הוא, שבעוד שקופות התגמולים הן של מקום עבודה אחד, הרי קרנות הביטוח מאחדות מקומות עבודה רבים, ואף את כלל הפועלים במקצוע מסוים. קרנות הביטוח הן גופים גדולים יותר מקופות התגמולים, ומתן ההלוואות לחברים מתבצע אצלן, במרבית המקרים, באמצעות מוסדות בנקאיים, עובדה שיש בה כדי לרסן את הלווים. בניגוד לכך, משרתות קופות התגמולים, לרוב את עובדיהם של מפעלים בודדים, ומשום כך קלה יותר קבלת הלוואה אצלם. בשנה הנסקרת גדל היקף ההלוואות של הקופות במיוחד, בגלל הרצון להקדים את היכנס התקנות החדשות לתוקפן. מכיוון שבחישוב הצבירה הנקייה יש לנכות את הגידול ביתרות ההלוואות לחברים מהצבירה הגולמית, הרי שהחיסכון האישי הנקי באמצעות הקופות והקרנות היה נמוך ב-1957 מאשר בשנה הקודמת.

חובות המעבידים לקופות, גדלו לפי האומדן ב-4 מיליון ל"י בערך ב-1957, והסתכמו ב-21 מיליון ל"י בסוף השנה, שהם כ-9 אחוזים מסך כל נכסי הקופות. יש להניח שלמעשה גדלו חובות המעבידים יותר מהמשתקף בלוח ט"ו-2, שכן ייתכן ובסעיף "חייבים ושטרות לקבל" נכללים חובות נוספים מסוג זה.

הון התגמולים של הקופות גדל, לפי האומדן, ב-36 מיליון ל"י בשנת 1957 והסתכם בסך 162 מיליון ל"י בערך בסוף 1957. ההפרש שבין הון התגמולים לסך כל הנכסים הוא הקרנות לפיצויים, שאינן יכולות להיחשב כחיסכון אישי. מכיוון שאינן נזקפות לזכות העובדים, וכן ריווחים שטרם נזקפו לחשבונות החברים, קרנות ביטוח, חופשה, חגים וכו'.

¹ אומדנים מתוקנים לשנים 1955 ו-1956.

² ממוצע בין אומדן מכסימום ואומדן מינימום. האחד הוא ההפרש שבין הגידול בסך כל הנכסים לבין הגידול ביתרת ההלוואות לחברי הקופות. השני הוא ההפרש שבין הגידול בהון התגמולים לבין הגידול ביתרות הני"ל.

אומדן נכסי קופות תגמולים וקרנות ביטוח, 1955-1957

(סוף התקופה)

העלייה או הירידה (-)		1957	* 1956	* 1955	הנכס
מ' 1955 ל' 1956	מ' 1956 ל' 1957				
מיליוני ל"י					
-0.3	0.3	6.4	6.7	6.3	מזומנים ופקדונות עובר-ישוב
5.1	6.5	32.0	27.0	20.5	פקדונות לזמן קצוב
2.5	-0.9	15.0	12.5	13.4	חייבים ושטרות לקבל
					הלוואות לחברים
9.1	3.1	35.7	26.6	23.5	(כולל פקדונות להלוואות)
3.7	5.4	21.0	17.4	12.1	חובות המעביד
0.1	2.6	10.0	9.9	7.3	הלוואות למוסדות ומפעלים
11.5	10.6	45.0	33.6	23.0	ב"גמול" ובאמצעות "גמול"
15.4	15.9	43.3	27.9	12.0	ניירות ערך
2.5	-0.8	8.9	6.5	7.3	נכסי דלא נידי
0.2	6.1	7.7	7.6	1.5	ציוד ושונות
49.4	48.8	225.0	175.6	126.9	סך הכל
35.7	33.0	162.1	126.4	93.4	הון התגמולים **
33.5	37.7	157.9	124.4	86.7	החיסכון האישי המצטבר (נטו) ***
אחוזים					
-0.6	0.7	2.8	3.8	5.0	מזומנים ופקדונות עובר-ישוב
10.3	13.3	14.2	15.4	16.1	פקדונות לזמן קצוב
5.0	-1.8	6.7	7.2	10.6	חייבים ושטרות לקבל
					הלוואות לחברים
18.4	6.3	15.9	15.1	18.5	(כולל פקדונות להלוואות)
7.4	11.0	9.4	9.9	9.5	חובות המעביד
-1.3	5.4	4.4	5.7	5.8	הלוואות למוסדות ומפעלים
23.1	21.8	20.0	19.1	18.1	ב"גמול" ובאמצעות "גמול"
31.1	32.7	19.3	15.9	9.5	ניירות ערך
4.9	-1.6	3.9	3.7	5.7	נכסי דלא נידי
0.4	12.2	3.4	4.2	1.2	ציוד ושונות
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	סך הכל
72.3	67.6	72.0	71.9	73.6	החיסכון האישי המצטבר (נטו)
67.7	77.5	70.2	70.8	68.3	הון התגמולים

הערה: ההפרשים בסיכום נובעים מעיגול המספרים.

* אומדנים מתוקנים.

** ראה הסבר בטכסט.

*** ראה הערה 2 בעמ' 205.

בשנה הנסקרת נמשכה המגמה למיזוג קופות קטנות עם גופים גדולים יותר. כמו-כן התחזקה המגמה להפוך את קופות התגמולים לקופות פנסיה. בשתיים מחמש קרנות הביטוח (קרן לביטוח פועלי הבניין ועבודות ציבוריות וקרן ביטוח לפועלים חקלאיים שכירים) הופעלו קרנות פנסיה בשנה הנסקרת; ב"מבטחים" הלך וגדל מספר המפעלים המסונפים שהצטרפו לקרן הפנסיה. לפחות באחת מקרנות הביטוח נוצר גירעון אקטוארי בקרן הפנסיה המתנהלת על-ידה. גירעון מסוג זה כמוהו כחיסכון שלילי, העלול לגרום לקשיים בשנים הבאות.

(ד) התקנות לאישור קופות תגמולים

באוגוסט 1957 הותקנו תקנות המסדירות מחדש את סדרי המיסוי של קופות "מאושרות"¹. בהתאם לתקנות אלה פטורות ממס הכנסה הפרשות המעבידים לקופות, והפרשות אלה אינן נזקפות להכנסת העובדים החייבת במס; העובדים נהנים מזיכוי ממס בשיעור של 25 אחוזים מהפרשותיהם הם לקופות, ורווחי הקופות פטורים ממס. לעומת זאת חייבות הקופות המאושרות למלא תנאים מסוימים; עליהן להגיש לשלטונות לעתים מזומנות דינים וחשבונות על חשבונותיהן, וכן מאזנים שנתיים מבוקרים על-ידי "גוף מפקח"². כמו-כן שומה על קופה מאושרת להשקיע בהשקעות "מוכרות" לא פחות מ-65 אחוזים מנכסיה. השקעות "מוכרות" הן:

- א. השקעות בניירות ערך ממשלתיים, ניירות ערך בערבות הממשלה וניירות ערך שניתנו לגביהם הנחות ממס לפי חוק עידוד החיסכון. ניירות אלה חייבים להירכש במקור ולא מיד שנייה.
- ב. פקדונות במוסד בנקאי שבא להסכם עם האוצר בדבר השקעות אלה³.
- קופה מאושרת אינה רשאית להלוות לחבריה סכומים העולים על 25 אחוזים מנכסיה וזאת רק למטרות שיכון או להקמת משק עזר. קופה מאושרת רשאית להשקיע בביטוח חיי חבריה או בהשקעה אחרת, באישור מוקדם מאת הגוף המפקח, עד 10 אחוזים מנכסיה.
- התקנות החדשות תוכננו זמן רב מראש; הדבר לא נעלם מידיעת הציבור, וכמוסבר לעיל, הרבו מספר קופות, בתקופה שקדמה לפרסום התקנות, במתן הלוואות חדשות לחבריהן. לא כל הקופות ביקשו את האישור הדרוש להנחות ממס ולא כולן התחייבו למלא אחרי התקנות החדשות. עד סוף 1957 התקשרו עם גופים מפקחים 486 קופות (מתוך כ-550 עד 600 הקופות הקיימות) ומהן אושרו 398.

מטרת התקנות היא הטלת פיקוח על פעולות הקופות, פיקוח אשר יגן, מצד אחד, על האינטרסים של חברי הקופות, ומצד שני יבטיח שכספי החיסכון לא ישמשו למימון צריכה שוטפת של חברי הקופות הלווים מהקופות, אלא יכוונו למימון השקעות שהממשלה רואה בהן עדיפות מבחינת המשק הלאומי.

¹ קופות שקיבלו אישור מאת הממונה על החיסכון, לצורך הפטור ממס, בהתאם לתקנות.
² עד כה אושרו 10 "גופים מפקחים", מהם 6 בריתות פיקוח, 2 חברות נאמנות של בנקים, בנק מסחרי אחד ולשכת רואי חשבון בישראל.
³ בהסכמים שנעשו בין מספר מוסדות בנקאיים לבין האוצר בדבר פקדונות אלה נקבע, שפקדונות אלה יושקעו גם הם בניירות ערך מהסוג שתואר לעיל ובהלוואות פיתוח, ביחס של 60 ו-40 אחוז.

(ה) קופות תגמולים לעצמאיים

במחצית השנייה של 1957 נוסדו ארבע קופות תגמולים לעצמאיים, מהן שלוש קופות ליד בנקים מסחריים וקופה אחת ליד אגודה שיתופית לאשראי. קופות אלה מיועדות לאנשים שמרבית הכנסתם אינה משכר או ממשכורת. עד סוף השנה הצטרפו אליהן 7,600 חוסכים; הצבירה בקופות אלה מזמן היווסדן ועד סוף השנה היתה בסך 700 אלף ל"י בקירוב.

מטרת קופות אלה היא לנהל את חסכוניותם של משתכרים עצמאיים, והן מתנהלות לפי קווים דומים לקופות התגמולים והפנסיה של שכירים, אלא שהן ניוונות מתשלומי החברים בלבד. תקנות מס ההכנסה המתוארות לעיל חלות גם על הקופות לעצמאיים, הן באשר לפטור ממס והן בנוגע למדיניות השקעותיהן.

6. ביטוח חיים

האוכלוסייה המבוטחת בביטוח חיים היתה ב-1957 כ-7 אחוזים מכלל האוכלוסייה. החיסכון באמצעות ביטוח חיים נפגע בשנים האחרונות, כאשר כוח הקנייה של המטבע הלך וירד, כתוצאה מהיסוסי הציבור להשקיע את כספו לזמן ארוך בנכסים בעלי ערך נקוב ולא בנכסים צמודי-ערך. במגמה לעודד את החיסכון באמצעות ביטוח החיים, הונהגה בשנה הנסקרת שיטת ביטוח חיים צמוד-ערך.

לפי האומדן נסחך באמצעות ביטוח החיים ב-1957 סך של 2.6 מיליון ל"י, כלומר לא יותר מאשר ב-1956, וזאת על-אף הגידול בתשלומי הפרמיות (6.2 מיליון ל"י לעומת 5.8 מיליון ל"י ב-1956). כחיסכון נחשב הגידול בקרנות הביטוח; בקרנות המיוחדות ובתביעות התלויות אצל חברות הביטוח, בניכוי הגידול ביתרת ההלוואות כנגד פוליסות חיים ושאר ההלוואות הפרטיות, שניתנו על-ידי חברות הביטוח לחשבון עסקי ביטוח החיים:

בסכומים הנ"ל לא נכלל הביטוח ה"צמוד" שהונהג ב-1957. ביטוח זה הופעל בשני שלבים. (א) במארס 1957 אושרה, בהתאם לחוק לעידוד החיסכון, תוכנית לביטוח חיים צמוד לעשר שנים תמורת פרמיות המשולמות מראש. (ב) בנובמבר 1957 הופעלה על-ידי חברות הביטוח הישראליות תוכנית ביטוח חיים צמוד-ערך, המקיפה את סוגי הפוליסה המקובלים בביטוח חיים; סכום הביטוח והפרמיות השוטפות צמודים למדד המחירים לצרכן או לשער החליפין של הדולר, לפי בחירת המבוטח. כדי להשקיע בהצמדה את הקרנות המצטברות במסגרת זו, באו חברות הביטוח להסדר עם חברת החשמל לא"י בע"מ ועם האוצר, בדבר הוצאת איגרות-חוב צמודות-ערך על-ידי חברת החשמל, בערבות האוצר, לתקופות פירעון המקבילות לתקופות הביטוח של הפוליסות הצמודות המוצאות על-ידי החברות.¹ בחודשים האחרונים של 1957 הוצאו על-ידי 4 חברות הביטוח הגדולות כ-1,300 פוליסות צמודות-ערך (מרביתן חדשות, וחלקן המרה של פוליסות קיימות). סכום הביטוח הכולל של הפוליסות הנ"ל היה 5.7 מיליון ל"י בסוף השנה הנסקרת וסכום הפרמיות ב-1957, הגיע לפי האומדן ל-220 אלף ל"י; אך ערכן

¹ ראה פרק ט"ז, שוק ניירות הערך. מן הראוי לציין שחברות הביטוח לא התחייבו להשקיע באיגרות-החוב הנ"ל אלא 60 אחוז מקרנות הביטוח המצטברות, אשר ליתרה, רשאיות החברות להשקיע באיגרות הנ"ל 20 אחוז נוספים, אך נשארת שארית של 20 אחוז אשר לגביה טרם נקבעו סדרי ההצמדה.

של הפרמיות האלה הינו מועט מבחינת חיסכון אישי, שכן חלק הארי של פרמיות ראשונות בביטוח חיים משמש לתשלום עמילות סוכנים והוצאות אדמיניסטרטיביות, והחלק המופרש לקרנות הביטוח הוא מועט.

7. מפעלי חיסכון

(א) חיסכון לבנייה¹

במסגרת תוכנית זו נרשמו ב-1957 קרוב ל-4,500 חוסכים חדשים. הצבירה השנתית מתשלומי החוסכים בתוכנית זו היתה 15.9 מיליון ל"י.

(ב) חיסכון בנייה לעולה

תוכנית זו נחנכה ב-1957 והיא מתנהלת לפי כללים דומים לתוכנית החיסכון לבנייה, אך שיעורי ההלוואות המוענקות למשתכנים הינם גבוהים מאשר בשאר תוכניות השיכון הציבוריות. העולה המשתקע נדרש לשלם מראש סך 1,000 ל"י בלבד לרכישת דירה במחיר 6,200 ל"י עד 7,000 ל"י, ומקבל הלוואה אפתיקאית בסך 4,500 עד 6,000 ל"י לתקופה של 25 שנים, כלומר לתקופה ארוכה יותר מהנהוג בתוכניות שיכון אחרות. בשנת 1957 נצטרפו אל התוכניות האלה קרוב ל-1,500 חוסכים; הצבירה מתשלומיהם הסתכמה ב-1.7 מיליון ל"י בקירוב.

(ג) פרדס בחיסכון²

מספר החוסכים במסגרת זו הגיע ב-1957 ל-800; הצבירה השנתית היתה 0.7 מיליון ל"י בקירוב. במסגרת זו לא גדל מספר החוסכים מאז 1956 היות וההרשמה נסגרה, כך שבניגוד לתוכניות אחרות אין מספר החוסכים בתוכנית זו מציין את כלל החיסכון שניתן היה לגייס.

(ד) מפעל החיסכון לחינוך על-יסודי — "חסך"³

במסגרת תוכנית זו נצטברו בשנת 1957 כ-200 אלף ל"י.

8. קניית ניירות ערך חדשים

לפי האומדן נרכשו ב-1957 על-ידי פרטים, ניירות ערך חדשים בסך 17.9 מיליון ל"י נטו (אחרי ניכוי הפדיונות של ניירות ערך שהגיע מועד פרעונם). ניירות ערך אלה נרכשו בחלקם על-ידי מקבלי פיצויים אישיים והעברות אישיות מחוץ לארץ. ניירות ערך בסך 8.6 מיליון ל"י (ערך נקוב) הוקצבו למעבירי מטבע זר בתורת הטבה, תמורת מטבע חוץ שמכרו לאוצר. בחלקן הגדול אין העברות אלו מהוות, כאמור, חיסכון מהכנסה שוטפת, כי אם תקבולי הון, ואשר ליתרה, אם כי נרכשה על-ידי הציבור הפרטי, הרי בחלקה נקנתה מחשבונות עסקיים ולא אישיים. על-כן יש להתייחס לסכום של 17.9 מיליון ל"י בהסתייגות.

¹ ראה דיווחשבון של בנק ישראל לשנת 1955, עמ' 212.

² ראה שם, עמ' 213.

³ ראה דיווחשבון של בנק ישראל לשנת 1956, עמ' 317.